

5. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: монографія / В.О. Огнев'юк. — К.: Знання України, 2003. — 450 с.
6. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді : стан розроблення проблеми / О.В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія . – № 1. – 1997. – С. 105-111.
7. Тарасенко Г.С. Природа як цінність у контексті актуальних проблем екологічного виховання / Г.С.Тарасенко / Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб./ за заг . ред. О.В. Сухомлинської . – К., 1997. – С. 205-209.
8. Трухачев В. И. Аксиологические доминанты образования и воспитания молодежи в вузах / В. И. Трухачев : монографія / под общ. ред. В. А. Авксентьева. – Ставрополь : АГРУС, 2005. – 148 с.
9. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э.Фромм. – М.: ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. – 568 с .

The article reveals the methodological aspect of the problem of training future preschool education specialists. The role of axiological approach to educating future kindergarten teachers is accented. The role of environmental and aesthetic values in the system of educational priorities, which teachers should realize in their work with preschool children, is substantiated.

Key words: values, education, priority educational values, kindergarten teacher, preschoolers, valuable attitude to nature.

УДК 37.013(075.2)

Тришневська Г.Б.*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТІВ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті обґрунтовано педагогічну доцільність використання текстів підручників для початкової школи з метою підвищення ефективності виховної роботи з учнями. Проаналізовано особливості реалізації завдань національного виховання у формуванні особистісних якостей школяра в єдності навчальної та позаурочної діяльності на основі програмового матеріалу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, національне виховання, формування особистісних якостей молодшого школяра, програмовий матеріал текстів підручників для початкової ланки освіти.

Суспільна потреба в усебічно розвиненій особистості визначає цілі, завдання, організаційно-змістову структуру всіх ланок сучасної освіти. Фахівці, причетні до процесу виховання, мають усвідомити, що стати духовно зрілою особистістю передбачає людську, морально-духовну позицію, відповідальність, утвердження загальнолюдських і національних цінностей.

В умовах початкової школи зміст кожної освітньої галузі є невід'ємною частиною процесу всебічного розвитку дитини. Мовленнєва, математична, художня, оздоровча, технологічна, суспільствознавча галузі охоплюють теоретичну і практичну складові, на доступному рівні відкривають молодшим школярам багатоманітність і взаємозалежність світу, роль людини в процесах, що відбуваються. Всебічність розвитку та виховання дітей, безумовно, не вичерпується змістом освіти. Тому важливо забезпечити цілісність і системність виховного процесу.

Молодший школяр сприймає світ переважно вибірково, розрізняючи і аналізуючи те, що є для нього особистісно значущим. Тому винятково важливо забезпечити цілісність виховної системи, узгодити дитячу свідомість і поведінку. Аналізуючи сучасні цінності у вихованні О. В. Сухомлинська наголошує на необхідності враховування взаємозалежності чинників

* © Тришневська Г.Б., 2012

виховного процесу; педагогічний процес, його філософія і логіка повинні являти собою одне ціле. Важливо в єдності здійснювати процес навчання виховання і них вибудувати спільну стратегію розвитку, яка має гуманістичну спрямованість і здійснюється на основі християнських моральних цінностей [5].

Оновлений зміст виховання зорієнтований на такі ціннісні складові: сприйняття педагогом дитини як суб'єкта і мети виховання на засадах співробітництва; усвідомлення проблеми виховання як соціально-особистісного феномена; проектування і розвиток філософії виховання, формування національної культури і полікультури, національного менталітету громадянина України, гуманізацію освіти як умову результативності виховання. Сутність процесу виховання має розглядатись як саморозвивальна відкрита система, яка розглядається полісуб'єктний характер. У педагогічному процесі розвиваються не лише вихованці і всі суб'єкти виховного впливу, а й система особистісної взаємодії, що є дещо більшим утворенням, ніж сукупність окремих компонентів.

Для наукового обґрунтування теоретичних і методичних засад організації виховного процесу в єдності навчальної та позаурочної діяльності школярів важливими є праці І. Д. Бега, Н. М. Бібік, В. І. Бондаря, М. С. Вашуленка, І. Я. Зязюна, Я. П. Кодлюк, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської, К. І. Чорної та інших учених. У наукових дослідженнях зазначається, що важливим є визначення не лише змісту освіти, обсягу знань, якими мають оволодіти школярі, а й якості, що мають бути сформовані в учнів у процесі навчальної та позаурочної діяльності. Таке розуміння змісту освіти трактується у сучасній науці як «діяльнісний зміст освіти» для побудови якого необхідно, щоб способи діяльності стали для учня шляхами формування особистісних якостей. У цих працях та інших публікаціях учені розвивають особистісно орієнтований підхід, обґрунтовують принципи виховання, особисті цінності, нові виховні технології.

Актуальними є положення науковців (М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська) про те, що об'єктивний характер функціонування початкової школи як цілісної системи зобов'язує вчителів і вихователів діяти узгоджено, знаходити і реалізовувати зв'язки між навчанням, вихованням і розвитком дітей, між теорією і практикою, мотивацією, змістовим і операційним аспектами виховного процесу. Цілісне сприйняття дитини упереджує односторонність оцінки її характеру, здібностей, а отже, утверджує позитивне, гуманне ставлення до неї. Реалізація зазначеного підходу спрямовує педагогів на подолання професійної замкненості у пізнанні особистості дитини.

У наукових працях І. Д. Бега зазначається, що метою освіти має бути моральне самоусвідомлення учнів та розвиток у них духовних вартостей. Лише особистісно-орієнтована освіта може досягти цієї мети. Вона має будуватися на таких засадах: відповідальність, справедливість, творчість, співпраця; дитяча самодіяльність, її активний характер; вільна творча продуктивна праця як основа виховання; розвиток творчої індивідуальності. Особистісно-орієнтована освіта ґрунтується на основі самоцінності особистості, її духовності й суверенності. Відповідне технологічне забезпечення має базуватись на діалогічному підході, що визнає суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їх самоактуалізацію і самоорганізацію. Відповідно, стратегія виховання потребує від педагога нового мислення і глибокого осягнення особистості.

У ХХІ ст. зростає увага вчених до проблеми формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості школяра, зокрема, духовності у навчально-виховному процесі, що значною мірою відображає суспільний і загальнонауковий інтерес. Так, О. В. Сухомлинська зауважує, що підходи до духовності змінювалися залежно від суті педагогічних завдань, але більшою мірою від шкільної політики, загальнопедагогічної ідеології, освітньо-виховної парадигми в певні історичні періоди.

Автори підручників для початкової школи Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко та інші обґрунтовують положення про те, що реалізація системи інтегрованих знань, які на

доступному рівні відображають цілісність світу і місце людини в ньому, створює передумови для засвоєння соціальних норм, загальнолюдських і національних цінностей, традицій українського суспільства. Цілісність навчального змісту створює передумови для цілісності впливу на ціннісні орієнтації молодших школярів.

На основі узагальнених матеріалів дослідження метою статті є обґрунтування суті та значення використання змісту текстів підручників для початкової школи в підвищенні ефективності виховної роботи з учнями.

У початковій ланці освіти дедалі виразніше утверджується особистісно орієнтований підхід до виховання і розвитку учнів як вияв практичного втілення ідей гуманної педагогіки. Це передбачає зосередженість навчально-виховного процесу на потребах кожної дитини, застосування методик природовідповідного педагогічного впливу, всебічне вивчення і врахування індивідуальних особливостей вихованців, співпрацю учасників навчально-виховного процесу. З перших років навчання дитини в школі необхідно цілеспрямовано і системно впливати на виховання і розвиток конкретних якостей дитячої особистості, формування навчальних і соціальних умінь. Таке спрямування уникає вузького функціонального підходу до оцінки якості початкової освіти лише через навчальні досягнення учнів (знання, уміння й навички, засвоєння вимог програми). Важливо спеціально проектувати, виявляти і якомога повніше реалізувати виховний і розвивальний потенціал шкільної освіти, забезпечувати повноцінне проживання дітьми кожного дня, упереджувати можливі відхилення у їх розвитку, виховувати на ситуаціях успіху.

У формуванні позитивної «Я-концепції» молодших школярів важлива роль належить учителям і батькам. У школі і вдома мають створюватися сприятливі умови для виникнення і зміцнення у дітей самоповаги і взаємоповаги. Якщо вони неодноразово переживають почуття успіху, відчувають шире ставлення і вболівання дорослих за себе, це є найкращим шляхом для формування у наших вихованців адекватної самооцінки і бажання ставати кращими.

Великі можливості для реалізації завдань морального виховання містять програми і зміст підручників для початкової школи: «Читанка», «Українська мова», «Я і Україна», «Мистецтво», «Музика» та інші.

Доступно і переконливо розкриває дітям сутність складного поняття «Я – людина» зміст підручників «Я і Україна» (автор Н. М. Бібік). Так, у третьому класі учні читають про Я зовнішнє і внутрішнє: що є основою характеру. Людське Я – це те, що визначає поведінку людини, відрізняє її від інших. За опорними словами діти навчаються розповідати про себе (мене цікавить..., я люблю читати..., у мене добре виходить... – мені хочеться бути схожим...). Сприяють роздумам такі звернення до дитини: Які в тебе плани на майбутнє? Ким ти хочеш бути? Чому? Що для цього треба вміти і знати? Яким бути?

Особливу роль у духовному і морально-етичному вихованні відіграють уроки читання. У дітей цього віку досвід міжособистісних стосунків обмежений вузьким колом зв'язків з довкіллям. Читання художніх творів, у яких розкривається світ переживань, думок, мрій людини, розширює життєвий досвід, сприяє усвідомленню ними цінностей, норм поведінки, які підтримуються суспільством. Це зміцнює природне бажання дитини ставати кращою. Осмислення змісту багатьох творів, у яких описано почуття і вчинки дійових осіб, викликає у дітей глибоке співпереживання, що є своєрідним особистісним засобом освоєння дійсності, дає їм можливість зрозуміти внутрішній світ інших людей.

Важливий виховний потенціал підручників для початкових класів мають оповідання В. О. Сухомлинського. Художні твори видатного педагога, написані для молодших школярів, спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому. Наприклад, урок читання за оповіданням В. О. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло» (тема уроку: «Гарні не красиві слова, а красиві діла»). Метою цього уроку передбачено емоційно підготувати учнів до сприймання творів розділу; збагачувати уявлення про вияви почуттів добра,

розуміння стану іншої людини; формувати вміння висловлювати морально-оцінні судження; розвивати вміння складати твори за аналогією.

При опрацюванні оповідання В. О. Сухомлинського «Кінь утік» (3-клас) розглядається тема «Кого можна назвати справжнім другом», яка сприяє: засвоєнню головної думки оповідання; удосконаленню вміння виразно читати в особах; залученню дітей до міркування щодо проблем дружби; формуванню вміння висловлювати оцінні судження про вчинки героїв; вихованню потреби у справжній дружбі. Реалізації цієї мети сприяє виконання учнями творчих завдань, наприклад: поширити речення, додаючи щоразу одне слово, не змінюючи слів першого речення (Друг допоможе. Справжній друг допоможе. Мій справжній друг допоможе. Мій справжній друг завжди допоможе. Мій справжній друг завжди допоможе і порадить...). Також дітям пропонується скласти прислів'я із частин записаних на дошці:

<i>Людина без друзів,</i>	<i>розіб'єш — не склеїш.</i>
<i>Птах сильний крильми,</i>	<i>як дерево без коріння.</i>
<i>Дружба як скло,</i>	<i>а людина — друзями.</i>

Як підсумок, учні пояснюють розуміння понять: «справжній друг», «товаришування», «взаємодопомога», «справедливість» та інші.

Важливими у вихованні дітей таких якостей як милосердя, доброта, людяність, совість, співпереживання є також оповідання «Як Сергійко навчився жаліти», «Горбатенька», «Як Наталя у лисиці хитринку купила».

Діти з хвилюванням читають оповідання «Як Сергійко навчився жаліти» (В. Сухомлинський). В оповіданні йде мова про те, Сергійко не міг уявити як важко людині, яка нічого не бачить. Серед ночі він прокинувся. Його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, у шибки стукав дощ. У хаті було темно. Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Тепер вже не дивувався – його серце стиснув жаль. Як же вона, бідна, живе в темряві? Сергійкові хотілося, щоб швидше настав день. Він піде до сліпої дівчинки і пожаліє її.

Цінними для формування у молодших школярів морально-етичних, естетичних та духовних особистісних якостей є також твори інших авторів, які допомагають підвести дітей до розуміння доброти. Діти, вникаючи у зміст художніх творів, аналізуючи ситуацію спілкування між дійовими особами, висловлюють оцінні судження. Звертаючись до власного досвіду учні будують монологи-міркування, монологи-доведення тощо.

Так, оповідання В. Нестайка «Руденький» уможливило створення таких виховних ситуацій, що сприяють формуванню гуманної особистості. На прикладі цього твору проаналізуємо ситуацію, в якій руденький віддав свою цукерку дівчинці і швидко пішов геть. Коли він проходив повз дідуса, який сидів на лавці і все бачив, той усміхнувся до нього і сказав, що він зробив правильно, назвав його хорошим хлопчиком. Потім руденький почервонів, зітхнув і признався дідусеві, що йому не хотілося віддавати дівчинці цукерку, що він не зовсім хороший, бо хорошим бути важко, що йому інколи хочеться бути поганим, але поганим бути соромно. Після того дідусь попросив у хлопчика вибачення.

За змістом прочитаного доцільно провести бесіду з учнями: який висновок ви можете зробити з цього випадку?, який зміст ви вкладаєте у слово «совість»?; як би ви вчинили в подібній ситуації? Такі бесіди дають змогу дітям скласти характеристику героїв твору, висловити власні оцінні судження морального змісту, розуміння таких якостей як «совість», «доброта», «щирість», «відчуття провини». Важливо педагогу узагальнити, що доброта буває кількох видів: доброта пасивна – людина не вдарить слабшого, але й не зупинить насмішника; активна – цінніший вид доброти, коли добрі почуття не тільки не дозволяють людині робити зло, а й змушують її творити добрі справи; найвищим проявом є доброта, яка бореться за найпрекрасніше, безкорисливе і благородне поривання.

Щоб залучити юних читачів до самоаналізу, самооцінки і заохотити до добрих вчинків, доцільно використовували зміст таких творів, сюжети яких дають змогу зрозуміти текст, уявити себе на місці дійової особи, висловити оцінні судження. Значні можливості для розши-

рення знань дітей про світ праці та її роль у житті людини містяться у творах «Звернення» Д. Павличка, «Буду я природі другом» С. Жупанина, «Ялинка» О. Олеса, «Повінь» В. Чухліба, «Берізонька» Л. Забашти, «Я беру своє відерце» Г. Чубач, «Сонце стукає в віконце» А. Костецького, «Липка» П. Воронька та інших. Зміст творів виховують у дітей бажання зробити щось добре для людей: посадити сад, допомогти товаришу, врятувати зайчика, зберегти ялинку, подбати про липку, а також формують позитивне ставлення до праці як джерела духовних і матеріальних сил людини.

Поширеною помилкою у вихованні добрих почуттів дитини є переконання дорослих, що доброта – природжена риса характеру. Вчитель має усвідомлювати, що на всі позитивні і негативні якості людини впливає виховання, його мета, зміст, а також середовище. Моральні якості школярів мають у своїй основі прекрасну людську властивість – *відчуття того, що переживає* інший не тільки в хвилини радості, а й у хвилини смутку. Саме в цьому криються джерела доброти.

Розглядаючи доцільність феномена духовності як якості особистості в системі виховного процесу, педагоги мають скористатися матеріалами «Концептуальних засад формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей». Вчителі поділяють думку автора про те, що «у ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді» [5, с. 13-19].

У концепції дається визначення сутності духовності як складний психологічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї і розуміння як власного надбання. Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової культури людини. Відповідно до такого розуміння духовності О. В. Сухомлинська визначає, що метою формування духовності є виховання в дітей інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; створення умов, які б сприяли розвитку моральної активності дитини, формуванню моральної спрямованості її психічної діяльності, моральних устремлень, поглядів, думок.

У праці О. В. Сухомлинської «Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук» зазначено, що кількість цінностей обмежена для сприймання і усвідомлення особистістю, а внутрішній світ дитини – своєрідний і багатий. Мета педагогічного впливу полягає в прилученні дитини до тих християнських цінностей, які мають універсальне гуманістичне значення, абсолютний характер і, що найважливіше для виховання, позитивну спрямованість» [4, с. 37].

Такий підхід до процесу виховання має здійснюватися на чітко визначених цінностях, правилах, принципах, закономірностях, традиціях, і бути особистісно орієнтованим з широким використанням новизни, гнучкості та варіативності форм різновидів діяльності школярів.

Оновлення діяльності загальноосвітньої школи у ХХІ столітті має відбуватися на засадах гуманної, особистісно орієнтованої, національно визначеної освіти шляхом впровадження Державного стандарту загальної початкової освіти, нових програм і підручників, їх створення та вдосконалення. Національне виховання має бути спрямоване на оволодіння учнями досвідом попередніх поколінь, багатством духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі – формування особистісних рис громадянина України, які включають національну свідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, трудову та фізичну культуру, а також розвиток індивідуальних здібностей.

Тому, навчально-виховний процес у початковій ланці освіти підпорядковується змісту та цілям виховання, їх реалізація має здійснюватися на основі виховної функції підручника. Для забезпечення ефективності використання текстів у виховній роботі підручники для початкової школи мають відповідати певним вимогам: наступність, доцільність структурування навчального матеріалу відповідно до теми, назви твору; наявність завдань, запитань

виховного спрямування; зв'язок змісту текстів із життям, доступність, відповідність віковим особливостям молодшого школяра.

Важливим аспектом успішної реалізації означеної проблеми є процесуальне забезпечення виховної функції підручника (наявність завдань для аналізу емоційної сфери дійових осіб твору, використання індивідуальних та групових форм роботи на уроці, ігрових ситуацій, стимулювання пізнавальних потреб, інтересів тощо).

Отже підручник для початкової школи як модель організації навчально-виховного процесу створює можливості щодо стимулювання творчості вчителя, професійної майстерності та компетентності у ефективному використанні текстів для моделювання стилю спілкування у системах «вчитель-учень», «учень-учень», «учень-батьки» та моделей середовищ життєдіяльності учнів, комплексного використання програмового змісту у виховній роботі.

Список використаних джерел

1. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика / Ярослава Кодлюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – С. 45-68.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3-10.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник / О. Я. Савченко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
4. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. – К. : Добро, 2006. – С. 37.
5. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-19.

In a scientific article improve the appropriateness of teaching in textbooks for primary schools educational work with students. The features of the objectives of national education in shaping the personality of the student in the unity of academic and extracurricular activities based on program material.

Key words: educational process, national education, the personality traits of younger pupils, program material in textbooks for primary level education.

УДК 373.3..008(477)

Чередніченко С. В.*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті обґрунтовано вплив дитячої літератури на формування національної культури дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дитяча література, національна культура, національне виховання, усна народна творчість.

Процес культурного розвитку особистості на сучасному етапі є однією з основних ліній всебічного виховання дошкільників. Як зазначала С. Русова у праці «Дошкільне виховання»: «Найдорожчий скарб у кожного народу його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою вагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їх найкращих умов життя» [6, с. 34]. Як кажуть у народі, що ранок є найкращою порою доби, весна – року, а дитинство – життя, і тому від нього великою мірою залежить майбутнє дитини [10, с. 3].

* © Чередніченко С. В., 2012